

Систематизація і повторення іншомовного граматичного матеріалу в основній і старшій школі

У цій статті ми свідомо не будемо зупинятися на питаннях *формування* іншомовної граматичної компетенції, яким в українській методичній літературі завжди приділялося багато уваги¹. Щодо проблеми *систематизації і повторення* граматичного матеріалу відповідної іноземної мови, то тут публікацій дуже мало. Наприклад, з усіх методик, опублікованих за останні 20 років в Україні і Росії, лише в одній ця проблема обговорюється². Між тим відібраний для засвоєння у середній школі граматичний матеріал вивчається учнями протягом усього періоду навчання, і тому процес формування мовної граматичної компетенції є суттєво розтягнутим у часі. Останнє вимагає систематичного повторення засвоєного раніше граматичного матеріалу та по мірі накопичення його систематизації. Нагальна потреба в систематизації виникає вже на першому році навчання учнів в основній школі, тому що за чинною Програмою з іноземних мов для середніх навчальних закладів (2004) учні 5 класу мають оволодіти, наприклад, п'ятьма видо-часовими формами (ВЧФ) англійського дієслова (щоправда, із більшістю з них вони так чи інакше зустрічалися у початковій школі): Present, Past і Future Simple та Present і Past Continuous. Ця кількість ще збільшиться, якщо взяти до уваги той факт, що для вираження майбутньої дії в англійській мові існує декілька способів, і п'яти-класників слід обов'язково познайомити принаймні з двома із них: Future Simple та "Be going to" Future.

Одним із дійових способів систематизації ми вважаємо поступове заповнення рубрик схем і таблиць учнями разом з учителем, які автори згаданої вище методики образно назвали "контурними картами". Для систематизації та узагальнення ВЧФ англійського дієслова такою "контурною картою" може служити незаповнена таблиця часів англійської мови в активному стані (а пізніше і в пасивному), яка демонструє як часові, так і аспектні характеристики дієслів.

1. English Tenses (Active Voice)

Aspect \ Tense	Simple	Continuous	Perfect	Perfect Continuous
Present				
Past				
Future				

Заповнювати таблицю слід типовими реченнями (мовленнєвими зразками), які демонструють основну функцію/ основні функції певної ВЧФ. Представлені в таблиці речення мають бути ситуативно пов'язані між собою і являти певний мікротекст, події якого учням легко уявити, бо вони їм добре знайомі з попереднього досвіду. Перші дві рубрики у поданий вище таблиці бажано заповнювати одночасно, що допоможе ще раз протиставити дві ВЧФ теперішнього часу англійської мови – Present Simple та Present Continuous, вживання яких є постійним джерелом функціональних помилок українських учнів. Повністю представити усі варіанти *форми у* такому мікротексті важко: головне тут – продемонструвати основну функцію ВЧФ у контексті. Наведемо заповнені рубрики представленої вище таблиці для Present Simple та Present Continuous:

Every day in our English lesson we read stories, talk to each other, write notes. Our teacher asks us a lot of questions. Do you write notes? Does your teacher ask you questions?	Hello, Ann! What am I doing? I'm doing my homework. My brother is playing computer games. My parents are watching TV. What are you doing now?
--	---

Таким чином до кінця 5 класу буде заповнено п'ять із 12 рубрик таблиці, інші залишаються поки що порожніми, вказуючи учням на перспективу подальшого вивчення ВЧФ англійського дієслова. Наведемо таблицю часів англійського дієслова у тому вигляді, який вона матиме на кінець навчального року у 5 класі (див. таблицю 2).

Порядок слів у різних типах речень, а також усі форми дієслова доцільно поступово узагальнювати в інших таблицях, які демонструватимуть положення підмета, який завжди вміщується в одній постійній рубриці таблиці, а допоміжне дієслово як частина присудка у загальних та альтернативних запитаннях стоятиме зліва від нього; питальні слова у спеціальних запитаннях зсуватимуться ще на одну рубрику ліворуч. У таких таблицях прозорим і зрозумілим стає невживання допоміжних дієслів у спеціальних запитаннях до підмета, які зазвичай є джерелом міжмовної та внутрішньомовної інтерференції, бо питальне слово посідає місце підмета, роль якого воно і виконує у реченнях таких типів. Цікаво, що учні після ознайомлення з двома-трьома такими таблицями беруть найактивнішу участь у їх складанні. Наведемо приклади таблиць, які демонструють порядок слів у різних типах речень (див. таблиці 3 і 4), показують порядок слів у реченнях ВЧФ Present Continuous та Present Simple.

¹ Див., наприклад: Скляренко Н.К. Навчання граматичних структур англійської мови в школі. – К.: Рад. школа, 1982. – 104 с; Хоменко Е. Г. Граматичний коментар у підручнику для інтенсивного навчання англійської мови у 5 класі середньої школи. // Іноземні мови. – 1995, № 2. – С.18-20; Скляренко Н.К. Методична розробка з навчання видо-часової форми Present Perfect Continuous. // Іноземні мови. – 2000, № 2. – С. 48-50 та ін.

² Рогова Г. В. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М: Просвещение, 1991. – 286 с.

2. English Tenses (Active Voice)

Aspect Tense	Simple	Continuous	Perfect	Perfect Continuous
Present	<i>Every day</i> in our English lessons we read stories, talk to each other, write notes. Our teacher asks us a lot of questions. Do you write notes? Does your teacher ask you questions?	Hello, Ann! What am I doing ? I'm doing my homework. My brother is playing computer games. My parents are watching TV. What are you doing now ?		
Past	<i>Yesterday</i> we listened to an interesting story and sang a new song. We didn't solve crossword puzzles. Did you sing an English song?	- What were you doing at 6 o'clock yesterday ? - Let me think. I was doing my homework. <i>When my parents came home, I was watching TV.</i>		
Future	<i>Tomorrow</i> we'll solve a crossword puzzle and talk to each other. Will you talk to each other? What else will you do ?			

3. Present Continuous (Forms and Order of Words)

+		I	am	not	writing	now.
+		Mousie	is	not	drawing	now.
+		Mousie and Froggie	are	not	playing ball	now.
-		I	am		playing ball	now.
-		Mousie	is		writing	now.
-		Mousie and Froggie	are		counting	now.
?	Is	Froggie			writing	now?
?	Are	Mousie and Froggie			jumping	now?
?	What is	Karlsson			doing	now?
?	What are	Mousie and Froggie			doing	now?
?	But:	Who	is		dancing	now?

4. Present Simple (Forms and Order of Words)

+		I			always	get up	at 7.
+		I				jog	every day.
+		Mousie			sometimes	misses	lessons.
-		I		do not	often	play	tennis.
-		Froggie		does not		miss	lessons.
-		Froggie			never	misses	lessons.
?	Do	you			usually	play	football after school?
?	Does	Pinocchio			often	play	football?
?	What do	you				do	after school?
?	When do	you				watch	TV?
?	How often does	your friend				play	computer games?
?	But:	Who(Which of you)			never	misses	lessons?

5. English Tenses (Active Voice)

Aspect Tense	Simple	Continuous	Perfect	Perfect Continuous
Present	<i>Every day</i> in our English lessons we read stories, talk to each other, write notes. Our teacher asks us a lot of questions. Do you write notes? Does your teacher ask you questions?	Hello, Ann! What am I doing ? I'm doing my homework. My brother is playing computer games. My parents are watching TV. What are you doing now ?	I've already written Exercise 3. My friend has done it too. We haven't finished Exercise 4 yet. Have you done it? I have seen a new film <i>this</i> week.	We've been looking forward to this journey <i>since</i> September. I have been thinking about going to a school of English for some time.
Past	<i>Yesterday</i> we listened to an interesting story and sang a new song. We didn't solve crossword puzzles. Did you sing an English song?	- What were you doing at 6 o'clock yesterday ? - Let me think. I was doing my homework. <i>When my parents came home, I was watching TV.</i>	On Saturday I had swept the floor and had washed up <i>before</i> my parents came home. But I hadn't cooked anything by that time.	In September 1862, the finished draft of the Declaration to free the slaves that Lincoln had been preparing for a long time, appeared in the papers.
Future	<i>Tomorrow</i> we'll solve a crossword puzzle and talk to each other. Will you talk to each other? What else will you do ?	<i>At half past 8 tomorrow</i> I'll be watching a thriller on TV.	<i>By the end of the term</i> we'll have finished reading the chapter "Eddie" from the novel "Copper Beech" by M.Binchy.	Your teacher of English will have been working at school for 20 years by the first of September.
Future in the Past	The teacher <i>promised</i> that <i>the next day</i> we would solve another crossword puzzle and talk to each other.	A friend of mine <i>asked</i> me what I would be doing at half past 8 on Sunday. I <i>told</i> him I would be watching a thriller on TV.	I thought that by the end of the term we would have finished reading the chapter "Eddie" from the novel "Copper Beech" by M.Binchy.	We were told that our teacher of English would have been working at school for 20 years by the first of September.

На жаль, оволодіння видо-часовими формами за чинною Програмою (2004) дуже розтягнуте у часі і завершується лише в її класі, де учні знайомляться з Future Perfect. На мою думку, завершити засвоєння усіх ВЧФ англійського дієслова слід ще в основній школі, тобто у 9 класі, і тоді ж повністю заповнити таблицю часів англійського дієслова як в активному, так і в пасивному стані, з урахуванням узгодження часів. Деякі ВЧФ, наприклад Past Perfect Continuous, Future Perfect, можуть бути засвоєні лише рецептивно, тобто для розуміння при читанні та аудіюванні. Наведемо заповнену таблицю часів англійської мови в активному стані (див. таблицю 5). Подібну таблицю слід скласти і для пасивного стану.

У старшій школі повинно відбуватися систематизоване повторення ВЧФ дієслова з розширенням тих функцій, які вже відомі учням з основної школи. Цій меті, крім представленої вище таблиці, може служити таблиця іншого виду, яку ми назвали *функціональною*. Якщо у представленій вище таблиці часів англійського дієслова виражені лише основні функції кожної ВЧФ, до того ж *імпліцитно*, то у функціональній таблиці виражені (в межах розумного) усі функції кожної ВЧФ *експліцитно*. У складанні функціональної таблиці учні участі не беруть. Вони користуються нею як довідковим матеріалом для аналізу різних функцій ВЧФ англійського дієслова у тексті. Аналіз ВЧФ саме у тексті, а не в окремих реченнях-прикладках, є принциповим положенням, тому що саме у тексті, де всі речення взаємопов'язані, можна точно визначити, яку саме функцію виконує та чи інша ВЧФ. Функціональну таблицю було використано у підручнику English through Communication для 10 класу (колектив авторів під кер. Н.К.Скляренко), який має незабаром вийти друком у видавництві "Освіта". Учням пропонується визначити функції виділених ВЧФ у тексті (уривок з роману канадської письменниці Л.М.Монтгомері *Anne of Green Gables*), користуючись функціональною таблицею. Виділені в тексті речення пронумеровані, що дає можливість швидко перевірити правильність відповідей учнів за ключем. Ключ може дати вчитель (на дошці або на картках) або ним можуть служити відповіді одного або двох-трьох учнів, записані на дошці, які обговорюються класом після виконання завдання всіма учнями.

Аналізуючи кожну виділену в тексті ВЧФ, учні звертаються до функціональної таблиці, поданої у граматичному коментарі до підручника, переглядаючи вказані у ній функції певної ВЧФ. Під час цієї роботи учні можуть працювати у парах або трійках, з тим щоб порадитися з партнером/ партнерами. Багаторазове звернення до функціональної таблиці і перечитування наведених там функцій ВЧФ сприяє їх мимовільному запам'ятовуванню. Наведемо завдання й уривок із тексту, де ВЧФ, які слід проаналізувати, виділені жирним шрифтом і пронумеровані, а потім – і саму функціональну таблицю (див. таблицю на с. 17).

1. a) Look through the table of English Tenses in Active Voice (див. табл. 5) to revise the forms and basic use of each tense.
b) Look through the text given below. Consider each verb form in bold type. Identify them using the table of English Tenses. Discuss your decision with your partner/ partners, then check it with the key on the board.

Example: Anne **came** (1) home that evening in high spirits.
1 – Past Simple.

Things went better than Manila feared, however. Anne **came** (1) home that evening in high spirits.

"I think I'm **going** (2) to like school here," she announced. "I don't think much of the master, though. He's all the time **curling** his moustache and **making** (3) eyes at Prissy Andrews. Prissy is grown up, you know. She's sixteen and she's **studying** (4) for the entrance examination into Queen's Academy at Charlottetown next year.

Boulter says the master is dead gone for her. She's got a beautiful complexion and curly brown hair and she does (5) it up so elegantly. She sits (6) in the long seat at the back and he sits there, too, most of the time – to explain her lessons, he says. But Ruby Gillis says she saw (7) him writing something on her slate and when Prissy read it she blushed as red as a beet and giggled; and Ruby Gillis says she doesn't believe it had anything to do with the lesson."

"Anne Shirley, don't let me hear you talking about your teacher in that way again," said Marilla sharply. "You don't go (8) to school to criticize the master. I guess he can teach *you* something, and it's your business to learn. And I want you to understand right off that you are not to come home telling tales about him. That is something **I won't** encourage (9). **I** hope you were (10) a good girl." Etc.

2. Study the Functional Table of English Tenses (див. табл. 6 на с. 20).
3. Match the tense forms in bold type you identified in Exercise 1b with their functions described in the Functional Table of English Tenses. Discuss your decision with your partner/ partners, then check it with the key on the board.

Example: **1 (Past Simple) – a completed action which happened at a stated past time.**

У старшій школі часто виникає проблема повторення *вживання* ВЧФ дієслова, проте робити це слід інакше, ніж при оволодінні ними. Перш за все доцільно зразу ж контрастувати ВЧФ англійського дієслова, які становлять труднощі для українських учнів. У цьому плані труднощі являють такі пари як Present Simple -Present Continuous, Past Simple – Present Perfect, Past Simple/ Present Perfect – Past Perfect; труднощі становлять також різні способи вираження майбутнього в англійській мові тощо.

Наведемо приклади вправ, метою яких є удосконалення навичок вживання деяких ВЧФ англійського дієслова.

6. Functional Table of English Tenses

Aspect Tense	Simple	Continuous	Perfect	Perfect Continuous
Present	<ol style="list-style-type: none"> 1) permanent and repeated/habitual actions; 2) general truths/ laws of nature; 3) events in sport commentaries/ reviews/narratives; 4) the time in time-tables/ programmes (future meaning); 5) in time and conditional clauses after <i>when</i> and <i>if</i> instead of future 	<ol style="list-style-type: none"> 1) actions taking place at or around the moment of speaking; 2) frequently repeated actions expressing irritation, anger, criticism (with adverbs such as <i>always</i>, <i>constantly</i>, <i>continually</i>, etc.); 3) actions we have planned and arranged in the near future (especially when the time and place have been decided) 	<ol style="list-style-type: none"> 1) recently completed actions; 2) actions which happened at an unstated (невстановлений) past time and are connected to the present (the exact time is not mentioned because it is either unknown or unimportant); 3) actions which have happened within the time period which is not over; 4) see point 2 in Perfect Continuous with the state verbs 	<ol style="list-style-type: none"> 1) actions which began in the past and continue in the present or up to the present; 2) actions which started in the past, lasted for some time and the result is visible in the present
Time words and expression	often, always, sometimes, seldom/rarely, never, usually, normally, occasionally, every day/ week, once/twice a week/ month, etc.	now, at the moment, at present, these days, still, nowadays, today, tonight, next week/ month, etc.	just, ever, never, already, this week/month/year; yet (used in negations and questions), already (used in statements or questions)	for, since, how long, lately, recently
Notes		State verbs (дієслова стану) are not used in Continuous tenses!		State verbs are not used in I Continuous tenses!
Past	<ol style="list-style-type: none"> 1) completed actions or events which happened at a stated past time; 2) past actions with a stated or implied time reference; 3) past actions which happened after another one; 4) past habits or states; actions which began and finished in the past 	<ol style="list-style-type: none"> 1) actions which were in progress at a stated time in the past; 2) an action which was in progress when another action interrupted it; 3) two or more simultaneous past actions 	<ol style="list-style-type: none"> 1) an action which happened before another past action or before a stated time in the past 	<ol style="list-style-type: none"> 1) an action which started I and finished in the past before another past action, usually with <i>since</i> or <i>for</i>; 2) an action which lasted for some time in the past and whose result was visible in the past
Time words and expressions	yesterday, then, when, How long ago...? last night/ week/ month/ year/Monday; a minute/ day/ week/month/ year ago; in 2002, etc.	at... o'clock..., between ... and ...o'clock..., from... till... o'clock..., all day long, the whole day	already, just, yet, by this time, never, etc.	for, since, how long, before, until, etc.
Notes		State verbs are not used in Continuous tenses!	With the phrases such as <i>all day long</i> , <i>the whole day</i> either Past Continuous or Past Simple can be used.	State verbs are not used in Perfect Continuous tenses!

Aspect Tense	"Be going to"	Simple	Continuous	Perfect	Perfect Continuous
Future	<ol style="list-style-type: none"> 1) predictions when there is evidence that something will happen in the near future; 2) plans and intentions we have for the future; 3) actions we have already decided to do in the near future (but not yet arranged to do) 	<ol style="list-style-type: none"> 1) predictions about the future (usually with the verbs <i>think</i>, <i>believe</i>, <i>know</i>, <i>guess</i>, <i>expect</i>, etc.); 2) with the expressions <i>be sure</i>, <i>be afraid</i>; the adverbs <i>probably</i>, <i>perhaps</i>, <i>certainly</i>; 3) actions/events which will definitely happen and which we cannot control; quick decisions; 4) promises, threats, warnings, requests, offers, hopes 	<ol style="list-style-type: none"> 1) actions which will be in progress at a stated future time; 2) actions which will definitely happen in the future as a result of a routine or arrangement; 3) polite requests about someone's plans for the near future 	<ol style="list-style-type: none"> 1) actions which will be finished before a stated future time 	<ol style="list-style-type: none"> 1) when the duration of an action up to a certain time in the future is emphasised <p>by, for</p>
Time words and expressions	tomorrow, the day after tomorrow, tonight, soon, next week/month/year; in a week/month/year; in five/ten days/weeks, etc.		at... o'clock tomorrow, between ... and ...o'clock, from ... till ... o'clock	before, by, by then, by the time; until/till (are used only in negative sentences)	
Notes	"Be going to" is used to talk about sth we intend to do, <i>Future Simple</i> – to give details or make comments. With verbs that express movement <i>Present Continuous</i> is normally used rather than "be going to"		State verbs are not used in Continuous tenses!		State verbs are not used in Continuous tenses!

1. a) Work in pairs.

Ask your partner if he/ she has read the book or seen the film you'll name ¹ . If the answer is positive, ask <i>when</i> it happened.	Answer your partner's questions. If you've read the book/ seen the film, specify <i>when</i> it happened.
---	---

Example 1.

St₁: Have you read the book "Robinson Crusoe" by Daniel Defoe?

St₂: Yes, I have.

St₁: When did you read it?

St₂: I read "Robinson Crusoe" six years ago/ when I was a child.

Example 2.

St₁: Have you seen the film "My Fair Lady" with Audrey Hapburn starring?

St₂: No, I haven't.

St₁: And I have seen it. I saw the film two years ago.

b) Share the information you've got with the class.

c) Write a note to your teacher. Mention if you've read the book or seen the film the title of which is on your card and if so write *when* you read/ saw it.

Як відомо, вибір граматичної структури зумовлюється ситуацією спілкування або контекстом. Тому вибір однієї із двох або трьох ВЧФ у тексті допоможе учням краще усвідомити їх вживання. Наведемо приклад вправи на вибір граматичних структур Present Perfect vs Present Perfect Progressive; Past Simple vs Past Perfect.

T: *We've got an e-mail message from your American friend Bill Clark from New York. It has been printed for you to read in class. But the message looks like a puzzle: almost each verb in it has three or two variants for you to choose from.*

Your task is to read the message and solve the puzzle underlying the correct verb form according to the content of the message. While doing the task you're welcome to consult the table of English Tenses.

Dear friends from Ukraine,

I'm writing to tell you a few words about recent events of my life and to learn something about yours. My schoolmates and I (1) *have passed/ passed/ have been passing* all our exams successfully. The last one (2) *has taken place/ took place/ has been taking place* on the 21st of June. It (3) *has been/ was* Maths. We (4) *have done/ did/ have been doing* it for nine years and will continue it until we (5) *leave/ will leave* school. I'm not happy about it. I like languages better. English (6) *has been/ was* my favourite subject since I started school. I (7) *have read/ read/ have been reading* the novel "Overload" by Arthur Hailey this year. (8) *Have you read/ Did you read/ Have you been reading* any books by this modern American writer? If not, I strongly recommend you to read his novels. You (9) *learn/ will learn* a lot about different fields of American life and about various professions through Hailey's novels. For example "The Airport" is about pilots' and stewardesses' work, "The Wheels" – about automobile industry, "The Final Diagnosis" – about medicine, etc. Besides, there's always an interesting plot there. In fact, his novels can be called thrillers as well.

We (10) *have started/ started* Spanish only two years ago. But I like the subject very much. From the text I (11) *have read/ read/ have been reading* last year in my Spanish textbook I (12) *have learned/ learned/ have been learning* that King Ferdinand and Queen Isabella of Spain (13) *have financed/ financed/ had financed* Christopher Columbus's round the world voyage though he (14) *has been/ was* Italian by birth and a Portuguese subject at that time. As you know Columbus (15) *has discovered/ discovered/ had discovered* the "New World" on the 12th of October 1492 though he was convinced that his crew and he (16) *have reached/ reached/ had reached* India.

I'd better stop now. Otherwise my message will be extremely long.

I hope to hear from you soon.

Best wishes, Bill.

Номери, що стоять перед виділеними курсивом формами, дозволяють перевірити правильність відповідей учнів за ключем (Див. ключ на с. 67). Після закінчення вправи бажано прочитати весь текст листа вголос.

Таким чином, систематизація і повторення граматичного матеріалу у процесі формування іншомовної граматичної компетенції повинні мати місце як в основній, так і у старшій школі, як це було показано на прикладі видо-часових форм англійського дієслова. Велику роль у цьому відіграватимуть різні таблиці, в тому числі й функціональні.

Н.К. Склярєнко (Київ)

Дівчатка, а Дід Мороз, виявляється, жадібний!

- З чого ти взяла?

- А він, замість того щоб мені свій подарунок принести, знайшов ляльку, що мама в шафі ховала, і під ялинку поклав.

- Ну і що ви з Катрусєю вирішили з приводу Нового Року?

- Ми вирішили - нехай настає.

